

GECEKONDULU KADINLARIN KENT HAKKI

Kentlilik, Katılım, Deneyim

Leyla Bektaş Ata

**RAOUL
WALLENBERG
INSTITUTE**
OF HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN LAW

Araştırma Raporu

Bu rapor, Ağustos – Eylül 2019 tarihleri arasında İzmir'in gecekondu mahallelerinden Limontepe'de yaşayan kadınların kent hakkını sorunsallaştırmak ve kente katılımlarının önündeki engelleri analiz edip aşmaya yönelik pratik öneriler geliştirmek amacıyla yürütülen alan araştırmasının bulgularını içermektedir. Gecekondu kadınların sınırlı kent kullanımından temellenen bu araştırma kapsamında, kadınların kentte hareketlilik düzlemini genişletebilmeye yönelik uygulanabilir öneriler geliştirilmiştir. Rapor, araştırmanın metodolojisi, bulguların yorumlanması, sonuç ve öneriler, araştırma çıktılarının analizi bölümlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmada, görünürlük ve temsil düzeyi zayıf gecekondu kadınların kentlilik pratik ve deneyimleri, kent hakkına yönelik tutum ve talepleri üzerinde durulurken kentte birçok bakımdan dezavantajlı konumda yaşayanların “şehirle kuracağı ilişkinin demokratikleşmesini[n]” (Zengin, 2014, s. 361) imkânları tartışmaya açılmaktadır. Kadınlar alt sınıfların konut biçimi olan gecekonduya yaşadıklarından “kent yoksulu” olarak tanımlanmaktadır (Wedel, 2013). Araştırmayı gecekondu bölgesinde yürütmek, enformel bölgelerdeki hareketliliğin dinamiklerini açığa çıkarabilmeye olanak yaratmıştır. Yanı sıra, geçiciliğin ve belirsizliğin mekânı gecekondu bölgelerinde yaşayanların kentle ilişkisini incelemeye fırsat vermiştir.

Araştırma yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Büyük örneklem gruplarını temsil etmekten öte, az sayıdaki bireyin gerçekliklerini resmeden bu *nitel araştırma* (Kümbetoğlu, 2008, s. 30) kapsamında, katılımlı gözlem, yarı yapılandırılmış (*semi-structured*), açık uçlu ve derinlemesine (*in-depth*) görüşmeler yapılmıştır. Bireysel, yüz yüze ve sözlü görüşmeler yoluyla yapılan derinlemesine görüşmeler (Fontana ve Frey, 2005, s. 698), araştırmacıyı görüşmecilerin anlam dünyasını kuran değerlere ve deneyime yakınlıklaştırmak için yarı yapılandırılmıştır (Stephens, 2010, s. 293). Bu yolla, bir kişinin hayatına yapılandırılmış bir görüşmenin kısıtlı çerçevesinden daha derin bakma olanağı elde edilmiştir (Charmaz, 2011, s. 61). *Katılımlı gözlem* tekniği de yerleşimcilerin rutinlerini ve diğer gündelik pratiklerinin katmanlarını açığa çıkarabilmeyi mümkün kılmıştır (Low, 2017, s. 46). Araştırmacının, toplumsal düzenleri içerisindeki insanların aktivitelerinden gözlem ve katılım yoluyla öğrenmelerini sağlayan bu teknik (Kawulich, 2005), gözlemciyi, araştırdığı insanların “gündelik aktiviteleri, ritüelleri, etkileşimleri ve olaylarına” dahil olarak onların kültürlerinin “örtük ve belirgin” yönlerini anlamaya çalışır (Dewalt vd., 1998, s. 260). Özellikle görüşmeler sırasında dillendirilmeyen, gözardı edilen ya da kanıksandığı için görünmezleşen dinamikleri

görünür kılar. Ayrıca, formel bir görüşmenin sınırlı ve planlı ortamından uzaklaşan insanların hayatını olağan akışı içerisinde (yapılandırılmamış bir ortamda) incelemeye ve düşünmeden gerçekleştirilen, otomatikleşmiş davranışlara sinenleri analiz edebilmeye imkân tanır. Bu araştırma kapsamında kent merkezine yapılan ziyaretlerde gözlenenler, araştırma için önemli veri sağlamıştır.

Araştırmanın saha çalışması, kent kullanımı kısıtlı kadınların tespit edilmesinin ardından üç ana aşamadan oluşmuştur: Kadınlarla evlerinde yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerle mekân kullanım pratikleri, kent hakkına ilişkin tutumları ve kentlilik perspektiflerine erişilmesi ve yanı sıra İzmir'in merkezinde henüz görmedikleri ya da sınırlı düzeyde vakit geçirdikleri bölgelerin/mekânların kadınlar tarafından dile getirilmesi (I), kadınlarla farklı ulaşım araçlarını kullanarak ilgili bölgelerin/mekânların birlikte ziyaret edilmesi ve serbest zaman geçirilmesi (II), birkaç gün sonra yapılan görüşmelerde kente katılım deneyimlerini değerlendirmelerinin istenmesi (III). Araştırmanın her aşamasında, gecekondulu/kent yoksulu kadınların deneyimini yaygınlaştırabilmek, kent hakkı talebini farklı platformlarda görünür kılabilmek için fotoğraf ve video çekimi yapılmıştır. Daha sonra bu görsel malzeme kadınlarla paylaşılmış, beğenmedikleri ya da kullanılmasını istemedikleri görseller elenerek kadınların dijital hikâyelerinin (görsel içerik üreticisi tarafından) üretimine başlanmıştır.

İsimleri anonimleştirilen görüşmecilerin demografik bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

<i>Görüşmeci adı</i>	<i>Doğum yılı</i>	<i>Doğum yeri</i>	<i>Eğitim durumu</i>	<i>Mesleği</i>	<i>Medeni durumu ve çocuk sayısı</i>	<i>İzmir'e yerleşim yılı</i>	<i>Aile fert sayısı</i>
<i>Gonca</i>	1960	Çorum	İlkokul	Emekli	Evli, 5	1989	4
<i>Buket</i>	1966	Malatya	İlkokul	Gündelikçi	Evli, 4	1991	4
<i>Ayfer</i>	1966	Erzurum	İlkokul	Ev kadını	Evli, 2	1986	3
<i>Hacer</i>	1954	Tunceli	Eğitim almamış	Ev kadını	Evli, 7	1975	3
<i>Hatice</i>	1959	Erzurum	İlkokul	Ev kadını	Evli, 2	1978	2
<i>Güler</i>	1982	Mersin	İlkokul	Ev kadını	Evli, 2		4
<i>Pelin</i>	1954	Erzurum	Eğitim almamış	Ev kadını	Eşini kaybetmiş, 5	1987	2
<i>Zeynep</i>	1965	Artvin	İlkokul	Ev kadını	Evli, 2	1989	6
<i>Neşe</i>	1967	Antalya	İlkokul	Emekli	Evli, 3	1989	3

<i>Nergis</i>	1968	Amasya	İlkokul	Mevsimlik işçi	Evli, 4	1988	2
---------------	------	--------	---------	-------------------	---------	------	---

Araştırma Bulguları

Dokuzu 50 yaş ve üzeri (mahallenin ilk kuşak yerleşimcileri), biri 30’lu yaşlarında (mahallenin ikinci kuşak yerleşimci yaş grubunda) olan mahalleli kadınların deneyimleri, kente katılamamanın ve olası katılımın yaratabileceği imkânlarla yönelik farklı perspektiflerden veri üretilmesine katkı sağlamıştır. Bu bölümde, araştırma verileri, iki temel kısım üzerinden değerlendirilmektedir: İlk kısımda, gecekondulu kadınları kent hayatına katılmaktan ve kentlilik pratiklerinden alıkoyan durumlar kapsamlı biçimde incelenmektedir. İkinci kısım ise kadınların kente katılım sürecini, bu esnada geliştirdikleri tepki ve pratikleri ve yaşadıkları deneyime yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Böylece, kadınların kent kullanım kısıtlılığının gerekçeleri ve kente katılımın kadınlar üzerindeki (olası) katkıları tartışmaya açılmaktadır.

Kente katılımın önündeki engeller

Kadınların kente katılımlarını etkileyen dinamikler yaşlarına, çalışma durumlarına, çocuk ve torun sayılarına, ev içi ilişkilerine göre farklılık göstermekle birlikte her bir kadını ortak kesen iki gerekçe öne çıkmaktadır: ekonomik kısıtlar ve gecekonduda yaşamak. Yoksulluk çalışmalarının merkezine yerleşen kimin yoksul olarak tanımlanacağı bu araştırma için de muğlaklığını korumaktadır. Hiçbiri mutlak yoksulluk yaşamayan görüşmecilerin, yaşadıkları bölgenin enformel yapısından mütevellit kent yoksulu olarak nitelendirildiğini tekrar belirtmek gerekir.

Gecekondulu bölgede yaşamının coğrafi engelleri ve altyapı kısıtları, kent yaşamına katılıma ket vuran önemli gerekçeler arasındadır. Araştırma yürütülen bölgenin engebeli yapısı, özellikle dere yatağı civarında ikamet edenlerin otobüs durağına (ve pazaryeri, okul, sağlık ocağı gibi yerlere) erişirken dik bir yokuş çıkmasını gerektirdiğinden kentte hareket kısıtlılığını beraberinde getirir. Birinci kuşağın orta yaş üstü bir grup olduğu göz önüne alındığında bu kısıtın zamanla artacağını hatırd tutmak gerekir: “Bu yokuşu gözüm kesmiyor. [Otobüs durağı yakın olsa] yine giderim” (Buket), “... bir doktora annemi götürsem. Şuradan çıkarsan (Eliyle evinin önündeki yokuşu gösteriyor) yürüyemese sırtında taşımak zorundasın. O kadar zor durumdayız. Ulaşım sıfır” (Gonca). Dere yatağı civarında oturanlar tarafından dillendirilen bu sorun erişilebilir otobüs durağının önemine işaret etmektedir. Ayrıca, bu bölgede hâlâ tali

yolların bulunması, özel araç kullanımını da güçleştirmektedir. Bu güçlükler, gecekondu bölgesinde yaşamaktan, belediyeçilik faaliyetlerinden kesintili olarak yararlanmaktan kaynaklı süregelen sorunlardır.

Gecekondu yaşamının birçok safhasına sinen enformellik iş yapma biçimlerine de sirayet eder. Bir kısmı mevsimlik işlerde, uzun yıllar sosyal güvencesiz biçimde çalışan kadınlar için emeklilik ve düzenli bir gelire sahip olmak arzu ve hayal edilen bir yaşam biçimidir. İçlerinde gündelikçi olarak güvencesiz çalışan ve günlük bir kazançla ailenin geçimine katkı sunmaya ve bir sonraki kuşağın yakın gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayanlar da bulunmaktadır. Geçinebilmenin asgari koşullarını sağlamanın merkeze yerleştiği yaşam pratiklerinde kent hayatına katılım kadınların öncelikli talepleri arasında yer almamaktadır. “Kızlarım diyor, eşim de diyor [çık, gez]. Kazandığını ye, diyor. Ben de oğlan evlenecek, kız evlenecek, onu düşünüyorum” (Buket). Ekonomik sıkıntılar, kadınların kentli/şehirli tanımlarına da yansır. Görüşmecilerin yalnızca biri (Güler) kendini İzmirli/kentli olarak tanımlarken diğerleri kentli olmanın merkezine ekonomik refahı yerleştirir: “Tabii parası olan şehirlidir, değil mi? Ben öyle düşünüyorum. Durumu iyi olan şehirlidir” (Zeynep), “Hiçbir şeye ihtiyacı olmayana gezene tozana [şehirli] denir. Şehir bizim neyimize?” (Ayfer), “Şehirli olmak için bastakiler gibi 10-15 milyar para alacaksın ki şehirli olacaksın. Biz tam köylüyüz” (Gonca). Bu tariflerde kendini kente ait hissedememek ağır basar. Aidiyetin şartları ekonomik yeterliğe sahip olmakta aranır. Bu ilk ve en önemli şartı, giyim kuşam biçimiyle de kente ayak uydurabilmek takip eder. Kent merkezine gidiş gelişlerde kılık kıyafetleriyle oraya ait olmadıklarının sinyallerini aldıklarına işaret ederler: “Zengin olur güzel giyimi olur ona şehirli derim, bize köylü derim” (Buket).

Bu ikisini takip eden ve kadınları kent kullanımından alıkoyan bir başka gerekçe, kadınların halihazırda kent deneyimine, kentliliğin bilgisine sahip olmamaktan kaynaklanan talep geliştirmedeki isteksizlikleridir. Başka bir ifadeyle, katılmadıkları kent yaşamının potansiyel katkılarına yönelik kapsamlı bir deneyime sahip olmamanın kendisi, mevcut durumlarını sürdürmeye, korumaya ve pekiştirmeye yönelik bir tutum ve pratiği beraberinde getirmektedir. Mahalleli kadınlar arasında kentte serbest zaman geçirme etkinliklerinin kısıtlılığı, kent kullanımına yönelik bir talepte bulunmaları için itici güç haline gelmemektedir. Hak talebi geliştirebilmenin yolu, ilgili durumun/olanağın eksikliğini fark edebilecek deneyime sahip olmaktan geçmektedir. Mahalle dışında düzenli vakit geçirme pratiklerine sahip olmamak bunu bir eksiklik olarak değerlendirmeye ket vurmakta, bir tür kısır döngü ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, kent hakkı talebini cılızlaştırmakta ve görünmez kılmaktadır. Mevcut koşulların devamlılığını sağlayan bir diğer gerekçe de kadınların birbirleri üzerinde kurduğu mahalle

baskısıdır. Kamusal mekânları talep etme ve kullanmadaki isteksizliğin ya da kısıtlılığın gerekçeleri arasında bu düzlemde yaratılacak hareketliliğin mahalledeki diğer kadınlar tarafından dillendirilmesi/dedikoduya dönüştürülmesinden duyacakları rahatsızlık vardır: “Sen burada giyin, süslen, git, ‘Nereye gidiyor?’ derler. Kendilerini görmezler” (Ayfer), “Mesela şuradan çıkınca otobüs durağında birisi görsün, direkt... Şunu hiç sevmiyorum: ‘Nereye gidiyorsun?’. En nefret ettiğim soru. ... Her gün çıkılmıyor tabii ki de. ‘... Bu baskı oluşturuyor tabii ki. Bak, yine gördü, yine soracak mı, diye baskı altında oluyorsun” (Güler). Bu durumdan yakınan bazı kadınların benzer bir baskıyı yeniden üretmekten geri durmadıklarını da özellikle belirtmek gerekir: “Ben de soruyorum. Ne öyle taytlarını giyip çıkıyorlar?” (Buket).¹ Kadını aile içerisine yerleştiren ve özneliğini teslim etmeyen, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı anlayışı sürdürmek de kadınların mahalle dışı hareketliliğine ket vurur: “Yani kimi kadın dolanıyor, süsleniyor. Evinden haberi yok. Kavga dövüş basıyor. Kadın çok gezmeme, evini bilmeli. Gezeceksen eşinle, çocuğunla gez” (Gonca). Dışarı çıkmak süslenmekle, aileden ve çocuklardan bihaber olmakla özdeşleştirilir. Kent yaşamının farklı çehreleriyle karşılaş(a)mayan kadınlar mahalle baskısı uygulamaya ve buna maruz kalmaya devam eder. Bu baskı mahalleden çık(a)mama durumunu pekiştiren başka bir kısır döngüyü beraberinde getirir. Bununla birlikte, kentliliğin bilgisine sahip oldukça bu baskının göz ardı edilebildiği bir örnekle de karşılaşmıştır: “Ben mesela çok gezerim, söylenir. Sorarlar ‘Neredeydin, ne yaptın?’ Ama ben çekinmem, çıkarım. Sevmiyorum evde oturmayı” (Hatice).

Çalışma hayatına katılan kadınların yalnızca bir kısmı bu vesileyle kent kullanım pratiklerini güçlendirebilmiş, kente dahil olabilmıştır. Mahallede yaygın bir kadın istihdam biçimi olan süresiz mevsimlik işlerde çalışma (genellikle tütün ve incir fabrikalarında), servis aracılığıyla kentin diğer ucuna taşınan kadınlar için mekânsal anlamda ciddi bir değişiklik yaratmamaktadır. Araçla mahalleden alınıp mahalleye bırakılan, beden-yoğun çalışan kadınlar, kentte taşınmakta, fakat kente katılamamaktadır. Ancak bu kadarı bile bazıları için önemli bir değişim yaratmakta, kenti görebilmek beklenen bir an’a dönüşebilmektedir:

Nergis: İşi sevmiyorum ama servisle gidip gelmeyi bir seviyorum. Ablama diyorum ki, “Abla işe gelmeyeceğim de servisle gidip gelmeyi seviyorum”. Ablam bana bir güldü bir güldü.

¹ Bu soruları mekânda işletilen gözetim pratikleri üzerinden okumak önemli bir açılım sağlayacaktır. Limontepe’de mekân kullanımının da pekiştirdiği ilişkileri “komşuluğun akrabalasma” olarak değerlendirmek mümkündür (Bektaş-Ata, 2019). Mahalleyi büyük bir aileye dönüştüren bu ilişki biçimi dayanışma ağlarını genişletirken gözetimi ve kontrolü meşrulaştırır. İkinci kuşak kadınlar üzerinde daha sert işleyen bu gözetimin birinci kuşak kadınları da rahatsız ettiğini ve kısıtladığını bu araştırma aracılığıyla öğreniyoruz. Evden çıkmak özel mekânı terk etmek anlamına gelmemekte, mahalle yarı özel mekân özelliği taşımaktadır.

Araştırmacı: Etrafı görüyorsun diye mi?

Nergis: Yok, gezmeyi. Köyde nereye gitmişim ben? Bir yere gitmiyordum. Otobüsle, servisle gezmeyi seviyordum. Akşam olsa da eve gitsek...

Gündelikçi olarak çalışan kadınlardan Buket, İzmir'in birçok bölgesinde çalışmasına rağmen ya yalnızca hedef odaklı bir yolculuk biçimi tutturduğundan ya da bazı yerlere ulaşımında işverenler tarafından özel araçla belli bir noktadan alındığından örneğin Alsancak'ta çalışsa bile Alsancak'ı görmediğini, yanı sıra şimdiye dek herhangi bir kafede ya da restoranda oturmadığını belirtebilmektedir. Bu örnekler, görüşmecı kadınların kentle iş/görev odaklı bir ilişki tutturma konusunda ciddi kısıtlarının olmadığını (ki kentte yolunu bulabilmek de son derece önemlidir) ve fakat hareketliliklerinin bu kullanım biçimini aş(a)madığını gösterir. Bu sebeple, bu araştırmada altı çizilen kent hakkı kavramının kadınların bir flanöz² olarak kente katılımını da içerecek kapsamda kullanıldığını özellikle belirtmek gerekir. Kent deneyimine ve kentlilik bilincine sahip olabilmek, kentte serbest zaman geçirmeyi (amaçsız dolaşma, gezinme, etrafa bakınma gibi) gerektirir. Kendileri de İzmir'in merkezî bölgelerine gitmiş olsalar da orayı bilmediklerinin altını çizerler: "[Mahalleden çıkınca] işe giderim alışverişe giderim. Hiç gezmeye gitmedim özellikle gezmek için. ... Alsancak'ı görmedim, Bornova'yı görmedim" (Buket), "Asansöre gitmedim. Teleferik. ... Birkaç yıl önce hiçbir yer bilmiyordum. Üçyol, Behçet Uz [Çocuk] Hastanesi, biraz da Konak. Kemeraltı'na girmeye cesaret edemezdim" (Güler).

Mahalledeki her kuşaktan kadın hareketliliğini sınırlayan önemli durumlardan biri de çocuk ya da torun bakımındır. Ekonomik kısıtlar ve gecekonduya süren bir hayatın ortak keseni kreş ve çocuk oyun evlerinden yoksunluk, kadınların bireysel hareket etmelerini engellerken en küçük bir eylemde bulunmak için dahi ciddi planlama yapmalarını gerektirmektedir. Belirsizliğin ve geçiciliğin gündelik hayatın merkezine yerleştiği gecekondu mahalleleri, kentin ciddi yatırım yapmaktan geri durulan bölgeleridir. 2012 yılında kentsel dönüşüm bölgesi ilan edilen ve dönüşüme yönelik ilk adımların 2019 yılı sonlarında atılmaya başlandığı Limontepe gibi diğer gecekondu mahallelerinde okul yaşına gelmeyen çocukların sosyalleşebilmesine ve bakımına yönelik hizmetler en çok göz ardı edilenlerdendir. Çocuk parklarının yetersizliği, çocuk bakımına destek olabilecek kurumların eksikliği ilk sırada sayılabilecekler arasındadır. Limontepe'ye en yakın kreş beş kilometre uzaklıkta ve orta alt sınıf (birçoğu tek çalışanlı işçi sınıfı) aileler için karşılayabilecekleri bedelin çok üzerindedir:

² Flanöz (*flâneuse*), amaçsızca gezinen erkekleri ifade etmek için geliştirilen flanör (*flâneur*) kavramının dişil halidir. Burada, "bir yere varmadan" gezinen, gündelik hayatı seyreden ve hayaller kuran kadına işaret etmek için kullanılmaktadır (Elkin, 2018).

En yakını Üçyol'dan başlıyor. ... [Kreşe verebilsem] bir işim varsa kendime vakit ayırabilirdim. Eşim bile bazen diyor sürekli çocuklarlasın vakit ayıramıyoruz birbirimize ... İnsan bazen sıkılıyor oturup dertleşmek istiyor, ama çocukla o imkân olmuyor. Çünkü çocukla [bir yere/arkadaşına] gittiğinde hiçbir şey yapamıyorsun, konuştuğundan da anlamıyorsun ... Kendimce evde iş bile yapabilirim mesela (Güler).

Torun bakımı, birinci kuşak kadınlar için fiziksel anlamda güç durumlar yaratmanın yanı sıra mahalle içerisinde dahi hareket kısıtlılığı oluşturmakta ve hem çocukları hem de onların bakımından sorumlu olan kadınları özel mekânın sınırlarına kapatmaktadır:

Çocuklarla (torunları kastediyor) evde[yim]. Kızıma gidiyorum. Komşulara, Buket'e gidiyorum. O kadar yani. Bir şey yaptığımız yok. Durak yakında olsa... Çocuklara park [lazım]. Şu anda bak, yakında hiç park yok. Geçen hafta parka gitmek için Tuğba taa Üçyol'daki parka götürdü akşam bizi. Gece 1'e kadar oynattık orada. Park yok yakınımızda hiç (Zeynep).

Kadınların mekân değiştirememelerinin de pekiştirdiği ve gündelik hayatlarını sınırlayan bir diğer sorun psikolojik destek almaya yönelik ihtiyaçlarıdır: “Ben çok istiyorum mesela bir psikoloji doktoru buraya gelebilse. Çünkü buradaki kadınların yüzde 90'ı sürekli evde olduğu için konuşmaya ihtiyaçları var. ... [bir psikoloğa] anlatmak bana çok iyi geldi” (Güler). Görüşmeci benzer şekilde destek alan pek çok kadının varlığına işaret ederken bu durumu özel mekânın sınırlarında kalmak ve mekân değiştirmemek üzerinden ele almıştır. Hane içi sorunları komşularla paylaşmanın yarattığı çekincenin önüne geçmek için duyulan bu ihtiyaç, mahalle sınırları dışına çıkabilmeyi, erişilebilir psikolojik danışmanlık merkezine duyulan talepte somutlamaktadır.

Kente katılım ve kent deneyimi

Kente katılım ve serbest zaman geçirme esnasında yapılan katılımlı gözlemler, ziyaret edilen bölgenin turistik değeri arttıkça ve farklı kimliklerden insanlar bir araya geldikçe kadınların kendini buldukları mekâna daha fazla yabancı hissettikleri yönündedir. Ortamdaki bilinmeyenlerin artışı aidiyet hissini zayıflatmakta, kadınların bulunduğu bölgeyle bağ kurmasını sekteye uğratmaktadır. Bu durumun arka planında yine tecrübe eksikliği bulunmaktadır.

Kadınların ev içerisindeki rolleri de fiziksel olarak kente katılım sağlasalar da bunu bir tecrübeye dönüştürmelerinin önüne geçebilmektedir. Örneğin o gün dışarı çıkacağı için sabah erkenden akşam yemeğini pişirip hazır etse de akşama doğru kent merkezindeyken akli sürekli kendisi eve gitmeden yemek yemeyeceklerine takılan, eve dönüş yolunda çok hızlı hareket eden, komut işleme alındığı halde asansörün düğmesine defalarca basan görüşmeci(ler) bulunmaktadır. Bu tutum ve davranışlar, kentin/mekânın nasıl bedenselleştiğine örnek teşkil

etmektedir. Aynı katılımcı, birkaç gün sonra görüştüğümüzde eşinin ve oğlunun sofranın kurulması için kendisini beklediğini ve o gitmeden yemek yemediklerini belirtmiştir. Kadınlar üzerinde eşlerinin dışarı çıkmamaları yönünde herhangi bir baskısı bulunmasa da ev içinde kendilerini bekleyen yükümlülükleri kabullenmek kadınların bir kısmı için doğallaşan engellere dönüşmektedir.

Bununla bağlantılı başka bir yaklaşım başkalarının taleplerini önceleyerek yaşama pratikleri geliştirmekle ilişkilidir. Kendi taleplerini dillendirmede gösterdikleri gönülsüzlüğü, özneliğin geri plana atılması üzerinden okumak mümkündür. Kendi ihtiyaç ve arzularını önceleyen hayat tecrübesine sahip olamamak kentteki pratiklerinde de gözlemlenebilir davranışlara dönüşmüş, zaman zaman gezilecek yerin, oturulacak mekân tipinin ve hatta yenecek yemeğin seçiminin araştırmacıya bırakılmasını beraberinde getirmiştir.

Çocuk ve torun bakımı dolayısıyla mahalle içerisinde de hareketliliği azalan kadınlar, bu gezi vesilesiyle birbirlerini görebildiklerini, sohbet edebildiklerini ve bir paylaşım ortamı yakalayabildiklerini belirtmişlerdir. Yanı sıra, mekân değiştirebilmek kadınların kendilerini mutlu hissedebildikleri anlarla (çocukluk döneminde oynanan oyunları hatırlama ve denemeye çalışma gibi) bağlantı kurmalarını ve yenilenmelerini (tebdili mekânın ferahlığı) sağlamıştır.

Kadınların kent deneyimi değerlendirmelerinde öne çıkardıkları önemli meselelerden biri, kente katılımın ilham verici yönüne yaptıkları vurgudur. Kadınların yorumları, insanın kendini kentte, farklı karşılaşmalarda, nesnelere ve mekânlarda tanıdığı, kendi ilgi ve potansiyelini bu şekilde açığa çıkarabildiğini göstermiştir: “Evde bir şeyler yapıp satmayı çok istiyorum [Kemeraltı’nda] onlara baktım. Kapı süsleri mesela... Çiçeklere falan baktım. Kapı süsü yapılabilir aslında, bir ilgimi çekti. ... Burada evin içinde hiçbir şey aklıma gelmiyor. ...Yani karşılaşmadığımız için hiçbir şey yapamıyoruz” (Güler). Kent yaşamının çeşitliliğiyle karşılaşmak başka türlü bakış geliştirebilmeyi mümkün kılmıştır.

Kadınların sayılı serbest zaman geçirme pratiklerinden olan belediyenin dönem dönem düzenlediği geziler (özellikle İnciraltı civarına yapılan ziyarette) sıklıkla dile getirilmiştir. Bu tür gezilerin komşularıyla birlikte aktiviteye imkân yaratması ve kadınlar tarafından çok canlı biçimde hatırlanması önemlidir. Bir başka ifadeyle, kente katılan kadınlar diğer kent deneyimlerini hatırlayıp bağlantı kurmakta ve bu konudaki istekliliklerini göstermektedir.

Kadınlar için kentte gezebilecek, kente katılabilecek bir pozisyona sahip olmak özgüven katan, güçlenmelerini sağlayan bir aktivitedir. Gezi sonrası yapılan görüşmelerde kadınların önemli bir kısmı, dilediği gibi dışarı çıkabilen, kentte yolunu bulup işlerini kolaylıkla görebilen

kadınların kentten aldıkları enerji ve gücü diğer aile bireylerinin gelişimine de katkı sağlayacak şekilde kullanabileceği yönündedir.

Sonuç ve Öneriler

Aynı bölgede yaşasalar da kadınların kent taleplerinin farklılık gösterdiğini/gösterebileceğini göz önünde bulundurmak gerekir (Wekerle, 2005). Bu çalışmanın bulguları, mahalle sınırlarını terk edebilmenin ilk koşulu olan otobüs bilet bedelini temin etmenin güçlüğünden kentte flanözlüğü talep etmeye uzanan bir yelpaze karşımıza çıkarmaktadır. Kadınların kent kullanımındaki dezavantajlı konumları toplumsal cinsiyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Aldıkları eğitimin ailedeki erkek üyelere kıyasla yetersizliği iş piyasalarına katılımlarına en baştan ket vurmakta, dahil olduklarında da güvencesiz çalışma biçimlerini önlerine koymaktadır. Katılımcıların eşleri ya da diğer aile bireyleri tarafından dışarı çıkmamaları yönünde bir baskı olmaması bu mahalle nezdinde öne çıkan olumlu bulgular arasındadır. Bununla birlikte gerek aile içinde gerekse mahallede kadından beklentiler (yemeğin hazırlanması, ev işlerinin kotarılması, kadının yerinin ailesinin yanı olduğunun işaret edilmesi, mahalleden çıkarken komşuların gözetiminden endişe edilmesi, çocuk ya da torunların bakımından birincil düzeyde sorumlu tutulma gibi), kadın hareketliliğinin önüne doğallaşan ve kanıksanan bir bariyer çekmektedir.

Araştırmada, kentlilik içinde bir alt kategori olarak mahallelilik öne çıkmaktadır. Kadınların yalnızca ikisi kent aidiyetine/kentli kimliğine sahipken diğerleri kendilerini Limontepeli olarak tanımlamayı/kimliklendirmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte İzmir, gecekondu kadınlar arasında sevilen, yaşamaktan mutluluk duyulan bir kent olarak görülür. Bu durumda, örneğin İstanbul'a oranla kentin daha erişilebilir ve ekonomik olmasının yanı sıra (özellikle seküler kadınlar tarafından) çağdaşlığına ve kibarlığına referansla tarif edilen "İzmir insanı" kimliği öne çıkmaktadır.

Kadınlar için geliştirilebilecek en temel belediyeçilik hizmeti, kadınları evden ve mahalleden çıkarabilecek bir ortam yaratmaktadır. Dere yatağı civarında oturan tüm kadınların dile getirdiği otobüs durağına erişimle ilgili sorunun çözümüne yönelik (alternatif bir hat geliştirmek, otobüs güzergahını gözden geçirip herkes için erişilebilir kılmak gibi) adımlar ilk elde en az maliyetle yapılabilecekler arasındadır.

Otobüs bilet fiyatlarına yönelik, özellikle evkadınları için iş saatlerini kapsamayan belli bir saat aralığında geçerli olabilecek bir düzenleme kadınların kentte hareketliliğini teşvik edecektir. Kadınların tümü ulaşım bedeli daha uygun olsa daha fazla dışarı çıkabileceğini belirtmiştir.

Yılın belli dönemlerinde kadınların ücretsiz katılımına açık bir şekilde kentin farklı bölgelerine düzenlenecek geziler kadınların farklı mekânlara aşinalığını artıracak ve kentin çok sesliliğiyle karşılaşmasını sağlayacaktır. Bu yolla, birlikte vakit geçirmekten hoşlandıkları komşularıyla sosyalleşebilmeleri de mümkün olacaktır.

Kadınlar kente katılımın her veçhesini ekonomik saikler üzerinden değerlendirmektedir. Bunun yanında, kentte katılımın ücretsiz olduğu, yalnızca ulaşım bedelini temin ederek dahil olabilecekleri etkinlikler de gerçekleştirilmektedir. Ancak bu etkinliklerden kadınların haberdar edilmesi aşamasında ciddi kısıtlılıklar mevcuttur. Etkinlik duyurularını otobüs duraklarına asmak geliştirilebilecek yollardan biri olsa da otobüs durakları birçok kadının mekân kullanım güzergahı içerisinde yer almamaktadır. Bu sebeple daha ulaşılabilir alternatifler geliştirmek, mahallede belli bölgelere bilgilendirme/kentten haberdar etme panoları oluşturmak gerekmektedir. Bazı etkinlikler için gecekondu bölgelerinden kadınların katılımı için ücretsiz servis araçları sağlamak atılabilecek önemli adımlar arasındadır.

Kadın hareketliliğini ve kadının aile içindeki konumunu güçlendirebilmenin en etkili yolu ise kuşkusuz hane içine kapatmayan istihdam olanakları sağlayabilmekten geçmektedir. Kent kaynaklarına erişimin yaratabileceği olası korku ve çekinceleri yenebilmek, deneme ve tekrar kanallarını tüm kadınlar için açabilmekle mümkündür. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından da gözden geçirilmesi, evden ve mahalleden çıkarken evin ve mahallenin beklenti ve eleştirilerini de birlikte gezdirmelerinin gerekmeceğine yönelik farkındalık, ancak farklı hayat biçimleriyle karşılaşarak elde edilebilir.

Kente katılımlarına sosyokültürel ve ekonomik sebeplerle ket vurulan kadınların kent kaynak ve olanaklarına erişimini daha kapsayıcı/içerici, toplumsal cinsiyet duyarlılığı yüksek kent planlama ve yönetişimiyle (*governance*) mümkün kılmaya çalışmak ve kente erişilebilirliği ve katılımı artırmaya yönelik politikalar geliştirmek yerel yönetimlerin öncelikleri arasında yer almalıdır. Atılabilecek ilk pratik adım, kadın ve çocuk dostu kentsel planlamaya, geçiciliğin ve yerleşememenin mekânı olarak kodlanan ve kent yoksulu kadınları özel mekânın sınırlarına kapatan gecekondu bölgelerine ekonomik kreşler ve oyun evleri açmaktır. Bu olanak, kadınları iş hayatına katılmaktan alıkoyan engelleri de önemli düzeyde ortadan kaldırır.

Bu araştırmanın merkezi tartışmalarından biri olan kadınların kente katılımı, her sorunu çözecek, her derde deva bir ilaç değilse de bir başlangıç noktasıdır (Purcell, 2002). En belirgin katkısı, farklılıklarla karşılaşma olanağını artırarak mahalle baskısını azaltma ihtimalidir. Bu durum hem birinci hem de ikinci kuşak kadınlar için önemli bir kazanım potansiyeli taşımaktadır.

Kaynaklar

- Charmaz, K. (2011). Premises, Principles, and Practices in Qualitative Research: Revisiting the Foundations. P. Atkinson ve S. Delamont (Der.). *Sage Qualitative Research Methods Volume III* (s. 57-78). Los Angeles, London, New Delhi, Singopore ve Washington DC: Sage Publications.
- DeWalt, K. M., DeWalt, B. R. ve Wayland, C. B. (1998). Participant Observation. H. R. Bernard (Der.). *Handbook of Methods in Cultural Anthropology* (s. 259-300). Walnut Creek: AltaMira Press.
- Elkin, L. (2018). Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar. D. D. Doğan (Çev.). İstanbul: Nebula Kitap.
- Fontana A. ve Frey, J. H. (2005). The Interview: From Neutral Stance to Political Involvement. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Der.). *Handbook of Qualitative Research* (s. 695-728). London: Sage Publications.
- Kawulich, B. B. (2005). Participant Observation as a Data Collection Method. *Forum: Qualitative Social Research (FQS)*, 6(2). Link: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/466> Erişim tarihi: 1 Mayıs 2019.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Low, S. (2017). *Spatializing Cumture: The Ethnography of Space and Place*. Oxon ve New York: Routledge.
- Purcell, M. (2002). "Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant." *Geojournal*. 58: 99-108.
- Stephens, N. (2011). Collecting Data from Elites and Ultra Elites: Telephone and Face- to-Face Interviews with Macroeconomists. P. Atkinson ve S. Delamont (Der.). *Sage Qualitative Research Methods Volume II* (s. 291-316). Los Angeles, London, New Delhi, Singopore ve Washington DC: Sage Publications.
- Wedel, H. (2013). *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı*. (C. Kurultay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wekerle, G. R. (2005). Women's Right to the City: Gendered Spaces of a Pluralistic Citizenship. E. Işın (Der.). *Democracy Citizenship and the Global City* (s. 534 – 576). London ve New York: Routhledge.
- Zengin, A. (2014). Trans-Beyoğlu: Kentsel Dönüşüm, Şehir Hakkı ve Trans Kadınlar Yeni İstanbul Çalışmaları. A. Bartu Candan ve C. Özbay (Der.). *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* (s. 360-376). İstanbul: Metis Kitap.